

Araştırma Makalesi / Research Article

Çevre Muhasebesi Kapsamında Çevresel Sorumluluk ve Duyarlılık Üzerine Çalışılan
Türkiye'deki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi*Sevim Ağaç¹
Mahmut Sami ÖZTÜRK²¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 32300, Türkiye, 0000 0002 8144 49 27² Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Bölümü, Isparta, 32300, Türkiye, 0000-0002-7657-3150

Öz

İnsanların çevresi ve diğer canlılarla olan ilişkisi insanlığın var olduğu ilk yıllardan bu yana devam etmektedir. Bu ilişki zamanla farklılık gösterse de sanayi devrimine kadar sürmüştür. Sanayi devriminden günümüze kadar geçen süre içerisinde çevre sorunlarının kaynağının insan faaliyetleri ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla insanların, işletmelerin çevreye olan farkındalığı ve çevreyi korumaya yönelik eğilimleri ifade eden çevresel sorumluluk ve duyarlılık konularında yapılan araştırmaları gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nin internet sitesi üzerinden ulaşılabilen ve çevre muhasebesi kapsamında yer alan çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık kavramlarını konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Araştırma sonucunda yayımlanan lisansüstü tezlerin tümüne erişimi sağlanmış olup çoğunluğunu yüksek lisans tezleri oluşturmakta ve yazım dillerinin de Türkçe olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerin hepsinin kamu üniversiteleri tarafından ve bu konu kapsamında en fazla tezin Ankara'daki üniversitelerde yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ele alınan yıllar arasındaki lisansüstü tezlerin en çok eğitim ve öğretim, işletme konusunda çalışıldığı, anahtar kelime olarak çevre, çevresel sorumluluk, çevresel duyarlılık, bilinç gibi kelimelerin kullanıldığı, veri toplama yöntemlerinden en fazla nicel veri yönteminin tercih edildiği tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerden anlaşılabilecek üzere çevre konusundaki çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık toplum üzerinde, eğitimde, işletmelerde önemsenerek etkili bir şekilde yaygın olarak kullanılmaya başlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevresel Sorumluluk, Duyarlılık, Bibliyometrik

Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Environmental Responsibility and
Awareness Within the Scope of Environmental Accounting in Turkey

Abstract

The relationship of humans with their environment and other living things has been continuing since the first years of humanity's existence. Although this relationship varied over time, it lasted until the industrial revolution. In the period from the industrial revolution to the present day, it has been revealed that the source of environmental problems is related to human activities. Therefore, research on environmental responsibility and sensitivity, which refers to people's and businesses' environmental awareness and tendencies to protect the environment, is increasing day by day. The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of postgraduate theses on the concepts of environmental responsibility and environmental sensitivity within the scope of environmental accounting, which can be accessed through the website of the National Thesis Center of the Council of Higher Education of the Republic of Turkey. As a result of the research, access was provided to all published postgraduate theses, the majority of which were postgraduate theses and it was determined that their written language was Turkish. It has been determined that all postgraduate theses are made by public universities and most theses on this subject are made by universities in Ankara. In addition, it was determined that the postgraduate theses between the years discussed were mostly about education and training and business, words such as environment, environmental responsibility, environmental sensitivity, awareness were used as keywords, and quantitative data method was the most preferred data collection method. As can be understood from the postgraduate theses, it has been concluded that environmental responsibility and environmental sensitivity regarding the environment have started to be used effectively and widely in society, education and businesses.

Keywords: Environment, Environmental Responsibility, Sensitivity, Bibliometrics

1.Giriş

Günümüzde çevre sorunları ile başa çıkabilmek için yapılan araştırmalarda sorunların genel olarak toplumlardaki bilinç eksikliğinden ortaya çıktığı, insanların yaptıkları faaliyetleri sonucunda meydana gelen çevre sorunlarının çoğunlukla insanları etkilediği görülmüştür. Meydana gelen çevre problemleri ile baş edebilmek için eğitimin gerekliliği eğitimlerin ise okul öncesi dönemden yükseköğrenime kadar sürmesini ifade etmektedir. Son zamanlarda eğitimcilerin çevre bilincinin daha çok artırılmasına yönelik çevre eğitiminin önemini sık sık dile getirmişlerdir. Toplumda çevre bilincine sahip olan bireyler yetiştirebilmenin yolu ancak örgün ve yaygın olarak eğitimle gerçekleşmekte ve çevreye karşı daha duyarlı olan bireyler çevre bilincine sahip olmaları bakımından ortak paydada buluşmaktadır (Dağlı ve Yazıcı, 2022). İşletmeler çevre üzerindeki tahribat ve gücün bir sonucu olarak karşılaştıkları baskı ve tepkilerden kurtulabilmek için toplumsallaşma uygulamalarını hayata geçirmektedir. Toplumsal tepkileri azaltmanın bir yolu olarak da sürdürülebilir ve çevreye duyarlı olan işletmeler olarak faaliyetlerini devam ettirmeleri gerektiğine vurgu yapmışlardır. Doğadaki kaynakların kontrolsüz bir biçimde kullanılmasının önlenmesi noktasında meydana gelen gelen kavramlar sürdürülebilirlik ve çevresel duyarlılık kavramlarıdır. Sürdürülebilirlik gelecekteki nesillere devredilecek olan kaynakların en doğru biçimde kullanılmasıdır. Çevresel duyarlılık kavramı ise, ekolojik ve çevre sisteme yönelik farkındalıkla birlikte bunları korumaya çalışmaktır. (Ağraş ve Çetinkaya, 2023). Çevresel duyarlılık kavramı davranışsal olarak çevreyi korumak için önlemler alma eğilimini ifade etmektedir. Çevresel duyarlılık insanların çevreye olan çevresel sorumluluklarını yerine getirmesini ifade etmektedir (Stem, 2011). Bireylerin çevresel sorumluluğu bir kişinin çevresel sorunların iyileştirilmesine yönelik eylemde bulunma niyetiyle kendi ekonomik çıkarları ile bireysel bir birey olarak değil toplumsal ve çevresel fayda yönünde hareket eden bireyin sorumluluğudur. Dolayısıyla çevresel sorumluluk sahibi olan bireylerde bulunması gereken bazı unsurlar vardır. Bu unsurlar (Akdoğan, 2021);

- Çevresel duyarlılığı yansıtan bir tutum sergilenmesi,
- Çevre ile ilgili olan konularda bilgi ve farkındalık sahibi olması,
- Ekolojik sorumluluklara sahip olan tüketicilerin gerçekleştirmesi gereken davranışlarda bulunması,
- Harekete geçmede gönüllü davranması,
- Çevresel sorunlarla ilgili harekete geçmek için gerekli olan içsel bir beceri ve yetenek düzeyi ile olumlu bir kontrol odağı olmasıdır.

Çevre bilinci olan bireyler, çevre kirliliğine karşı kendi etkinliğinin farkında olan kaynak kullanımında gelecek nesillerin ve tüm insanlık için duyarlı bir tutum sergileyen sorumlu çevreciler olarak nitelendirilmektedir. Çevre bilinci kazanmış olan sorumlu bireyler çevredeki kaynakların varlığı, kullanım maliyeti, kullanımın çevreye ve kendilerine olan etki boyutlarını değerlendirmektedirler. Bu

nedenle çevresel sorumluluğa sahip olan bireyler günlük hayatlarında doğal kaynakları tüketirken çevreye zarar vermeyecek ya da en az zarar verecek olan yol ve yöntemi seçen kişidir (Kükrer, 2010). Bibliyometri diğer ismi ile içerik analizi, akademik yayınların değişik unsurlarını istatistikler ve sayısal analiz yöntemleriyle incelenmesini sağlamaktır (Alkan, 2014). Türkiye ölçeğinde ‘çevresel sorumluluk’, ‘çevresel duyarlılık’ üzerine yazılmış olan lisansüstü tezler bibliyometrik yöntemle incelenmiştir. Bu kapsamda literatürde farklı konularda bibliyometrik analiz çalışmaları yer almasına rağmen lisansüstü tezlerde çevresel sorumluluk, çevresel duyarlılık ile ilgili herhangi bir bibliyometrik analiz çalışmasına rastlanmamıştır. Bu araştırma lisansüstü tezlere çevre muhasebesi kapsamındaki çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık açısından perspektif kazandırarak gelecekte yapacak olan bilim insanlarına da yol göstermek amacı ile önem arz etmektedir. Çalışmadan ilk olarak çevresel sorumluluk, çevresel duyarlılık kavramlarının ne olduğu açıklanarak konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmaların özetlerine yer verilmiştir.

2. Literatür

Son yıllarda çevresel farkındalık toplumun her seviyesinde artış göstermesine rağmen, iş dünyasındaki algı çevreyle karlılık arasındaki ilişkide çevre aleyhine gerçekleşmiştir. Ancak 1960’lı yıllarda kirlilikle ilgili olan endişelerin artması ile beraber işletme yöneticileri üretimin dışsallığı olarak doğal çevre ile daha çok ilgilenilmesinin daha fazla gerekli olduğunun farkına varmışlardır. Bahsedilen bu çevresel meselelere önem vererek hareket etmek, tüketicilerin hafızasında işletmeyi farklılaştırmayı veya tamamen yeni yöntemlerle inovasyon yapmayı sağladığı için işletmelerin daha fazla gelişmesi ve büyümesinde bir fırsat görülmüştür. Çevrecilik işletmelerin toplumun gözünde kabul edilen ve güvenilirlik kazanmasını sağlamanın yanında çevresel bozulmaların azalması ve bu şekilde de işletmenin pazarda rekabetçi bir pozisyon elde edilmesini sağlayabilmesidir. İşletmelerin yalnızca yasal zorunluluklara uygun bir şekilde hareket ederek çevreye duyarlı politikalara uyum sağlamaları yetersiz görülmüştür (Koçer ve Delice, 2016). Bu nedenle günümüzde işletmeler çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmeye başlayarak çevresel duyarlılığa daha çok dikkat etmeye başlamışlardır. Çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık üzerine literatürde yerli ve yabancı çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan son yıllarda yapılanlardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Akçey ve Pekel (2017) çalışmalarında öğretmen adaylarının çevresel duyarlılıklarını ve çevre bilincini bazı değişkenler bakımından inceleyerek biyoloji, fizik, kimya, sosyoloji, coğrafya, tarih ve fen bilgisi alanındaki 242 öğretmene anket yapmışlardır. Analizler sonucunda öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılıklarının branşları ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilirken, çevresel duyarlılık boyutunda branşlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

İlgar (2018) makalesinde çevreye karşı duyarlılık konusunda Dünya doğalgaz ve petrol taşımacılığı ve bu taşımacılığın Çanakkale Boğazı'na etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Dünya'nın önemli su yollarından biri olan bu bölgenin riskli ve yoğun bir deniz trafiğine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Xu vd. (2019) çalışmalarında genel farkındalık faktörlerinin satın alma niyetleri üzerindeki göreceli katkısını kalite ve kişisel imajla karşılaştırarak açıklamayı amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda çevresel tutumun satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi belirlenirken, çevreye karşı sorumlu davranışa yönelik algılanan kontrolün olumsuz bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Yeşil ve Turan (2020) araştırmalarında çevreye yönelik tutumları ölçmek için ölçek geliştirme çalışmasında 170 kişiye anket yapmışlardır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin çevreye yönelik tutumları ölçmeye yönelik kabiliyetli, geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ortaya çıkmıştır.

Geng ve He (2021) yapmış oldukları çalışmalarında Çin Genel Sosyal Araştırması'nın 2013 yılındaki verileri incelenerek çevresel düzenleme ve çevre bilincinin çevresel yönetim memnuniyet üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, çevre düzenlemesinin çevre yönetim memnuniyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu, çevre bilincinin ise çevre yönetim memnuniyeti üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Yang vd. (2022) çalışmalarında anlatıya dayalı çevre eğitiminin çocukların çevre farkındalığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Anlatıya dayalı çevre eğitiminin çocukların çevre bilincini etkili bir şekilde geliştirebildiği, bunun çoğunlukla çevre bilgilerine ve çevresel tutumlarına yansıdığı ancak çevre yanlısı davranış faaliyetlerinde anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Kousar vd. (2022) araştırmalarında çevre bilinci ve iklim değişikliği farkındalığını ölçmek için Pakistan'da özel ve devlet üniversitelerinde 403 lisansüstü öğrenciye anket yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda çevreyi korumak için öğrenciler arasında çevre ve iklim değişikliğiyle ilgili farkındalığın artırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Altın (2023) çalışmasında sürdürülebilirlik ve çevresel duyarlılık tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayarak 351 tüketiciye anket yapmıştır. Çalışmanın sonucunda sürdürülebilirlik ve çevresel duyarlılık arasında anlamlı ve pozitif yönlü güçlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Ağraş ve Çetinkaya (2023) araştırmalarında tekstil işletmelerinin hangi alanlarda sürdürülebilirlik ve çevresel duyarlılık politikası belirledikleri ve belirlenen politikalarda ön plana çıkan unsurların neler olduğunun ortaya konulmasını amaçlayarak nitel bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada sekiz ana başlıkta içerik analizi tekniği kullanılarak işletmelerin en fazla atık, enerji, su ve doğal kaynak yönetimi alanlarında politika geliştirdikleri belirlenmiştir.

Bağmancı vd. (2024) çalışmalarında okul öncesi öğretmenlerin çevresel duyarlılıkları ve çevre bilinçli tüketicilik düzeylerini belirlemeyi hedeflemişlerdir. 303 okul öncesi öğretmenlerine anket

yapılarak analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda öğretmenlerinin davranışlarının çevresel duyarlılıkları ve çevre bilinçleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

3. Araştırmanın yöntemi

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki çevre muhasebesi kapsamında ‘çevresel sorumluluk’, ‘çevresel duyarlılık’ terimlerini başlığında bulunduran lisansüstü tezlerin çeşitli parametreler ışığında bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Yapılan bu analizin sonuçları gelecekte yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmakla birlikte genel olarak çevresel sorumluluk, çevresel duyarlılık kavramlarını dikkate alarak kendilerini geliştirmek isteyen işletmelere de katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Yapılan bu çalışmanın araştırması Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nin internet sitesi üzerinden yapılmıştır. Taranan terimin girdisi olarak ‘çevresel sorumluluk’, ve ‘çevresel duyarlılık’ kelimeleri ve aranacak alan olarak da ‘tez adı’ kullanılarak veri tabanı üzerinden araştırma yapılmıştır.

Bu araştırmada 05.05.2024 tarihinde Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi’nin web sitesi adresinden ulaşılan kayıtlar elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ve ulaşılabilen tez çalışmalarının bibliyometrik analizleri için ‘tezin türü’, ‘tezin yazım dili’, tezin yayımlandığı yıl’, ‘tezin yayımlandığı üniversites’, ‘üniversitelerin statüsü’, yayımlandığı enstitü’, ‘danışmanın unvanı’, ‘tezin çalışma konusu’ ve ‘araştırma yöntemleri’ biçiminde anahtar kelimeler belirlenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde yüzde ve frekans analizleri kullanılırken tezlere yönelik çıkarım yapılırken de içerik analizi yönteminde yararlanılmıştır.

Türkiye ölçeğinde ‘çevresel sorumluluk’ ve ‘çevresel duyarlılık’ kelimelerinde tez başlığı içeren toplam 25 tane lisansüstü teze ulaşılmış olup hepsine erişim sağlanmıştır. Bu tezlerden 18 tanesi yükdek lisans tezi iken 7 tanesi doktora tezinden oluşmaktadır. Bu çalışmada diğer çalışmadan farklı olarak çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık konusunda lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılarak literatürde yer alan boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

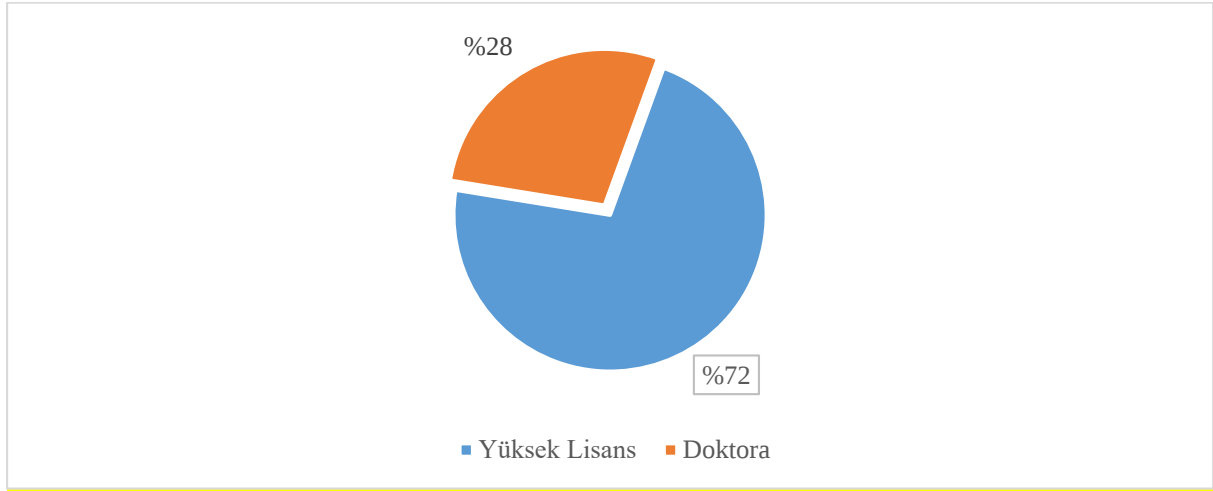
4. Bulgular

Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık ile ilgili olan lisansüstü tezlerin dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Lisansüstü tez türlerinin dağılımı

Tez Türü	Frekans	Yüzde
Yüksek Lisans	18	72,0
Doktora	7	28,0
Toplam	25	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık ile ilgili yayımlanan toplam 25 lisansüstü tezden 18’ni yüksek lisans tezi oluştururken, 7’ni ise doktora tezi oluşturmaktadır. Ele alınan lisansüstü tezlerin grafiksel olarak da gösterimi aşağıdaki Şekil 1’de verilmiştir.

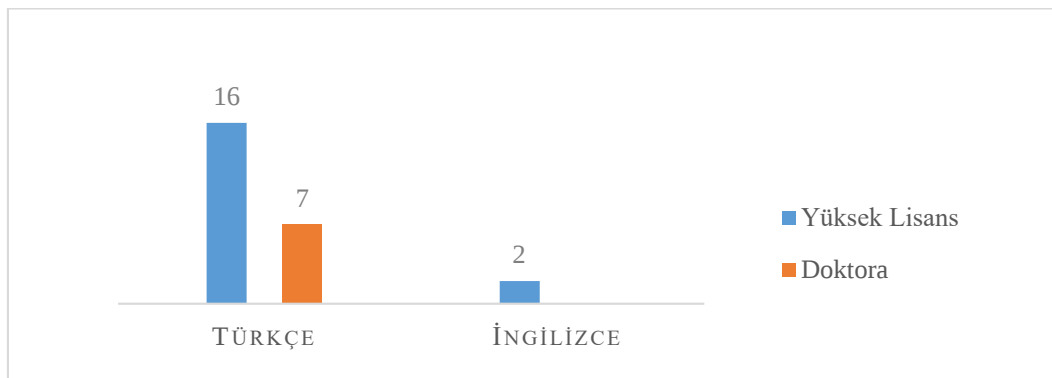
Şekil 1. Lisansüstü tez türlerinin dağılımı

Lisansüstü tezlerin yazım dillerine göre dağılımı Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Lisansüstü tezlerin yazım dillerine göre dağılımı

Tez Türü	Türkçe		İngilizce		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Yüksek Lisans	16	64,0	2	8,0	18	72,0
Doktora	7	28,0	0	0	7	28,0
Toplam	23	92,0	2	8,0	25	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere lisansüstü yayımlanan tezlerin dillerine göre dağılımında lisansüstü tezlerden sadece 2 tez İngilizce olarak yayımlanırken 23 tez Türkçe olarak yayımlanmıştır. Buradan anlaşılabileceği üzere ele alınan tezlerin %92’i Türkçe tezlerden oluşmaktadır. Lisansüstü tezlerin dillerine göre dağılımının grafiksel olarak gösterimi de Şekil 2’de sunulmuştur.

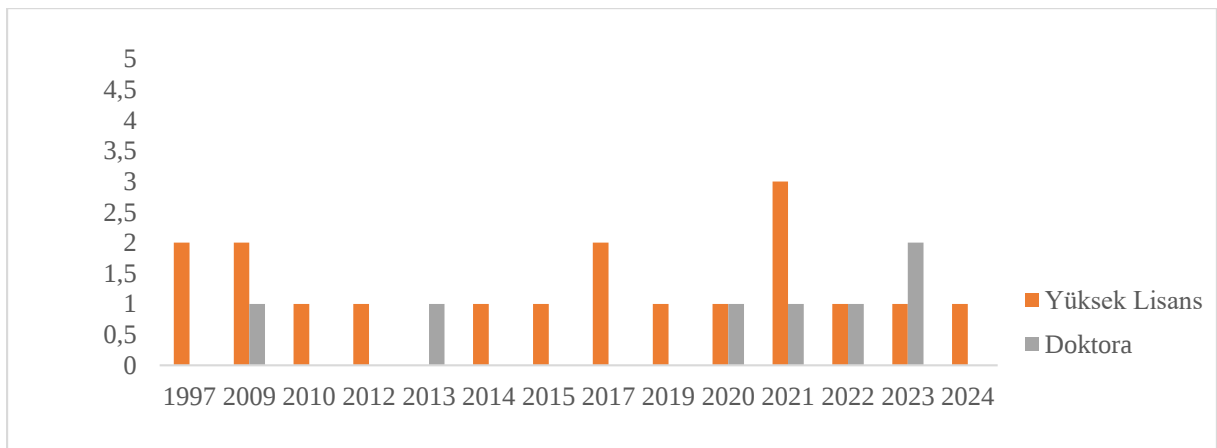
Şekil 2. Lisansüstü tezlerin yazım dillerine göre dağılımı

Lisansüstü tezlerin yayımlandığı yıllara göre kronolojik sıralaması Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3. Lisansüstü tezlerin yayımlandığı yıllara göre kronolojik sıralaması

Yayımlandığı Yıl	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1997	2	8,0	0	0	2	8,0
2009	2	8,0	1	4,0	3	12,0
2010	1	4,0	0	0	1	4,0
2012	1	4,0	0	0	1	4,0
2013	0	0	1	4,0	1	4,0
2014	1	4,0	0	0	1	4,0
2015	1	4,0	0	0	1	4,0
2017	2	8,0	0	0	2	8,0
2019	1	4,0	0	0	1	4,0
2020	1	4,0	1	4,0	2	8,0
2021	3	12,0	1	4,0	4	16,0
2022	1	4,0	1	4,0	2	8,0
2023	1	4,0	2	8,0	3	12,0
2024	1	4,0	0	0	1	4,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Tablo 3’de görüldüğü üzere tezlerin dağılımları kronolojik olarak incelendiğinde; 1997 yılında 2 yüksek lisans tezi, 2009 yılında 2 yüksek lisans tezi ve 1 doktora tezi yayımlanırken, 2017 yılında 2 yüksek lisans tezi yayımlanmıştır. 2020 yılında 1 yüksek lisans ve 1 doktora tezi, 2021 yılında ise 3 yüksek lisans tezi yayımlanırken 1 doktora tezi yayımlanmıştır. 2022 yılında 1 yüksek lisans ve 1 doktora tezi yayımlanırken 2023 yılında 1 yüksek lisans tezli ve 2 doktora tezi yayımlanmıştır. Diğer yıllarda ise 1’er tane tez yayımlanmıştır. Lisansüstü tezlerin yayımlandığı kronolojik sıralaması grafiksel olarak da Şekil 3’te sunulmuştur.

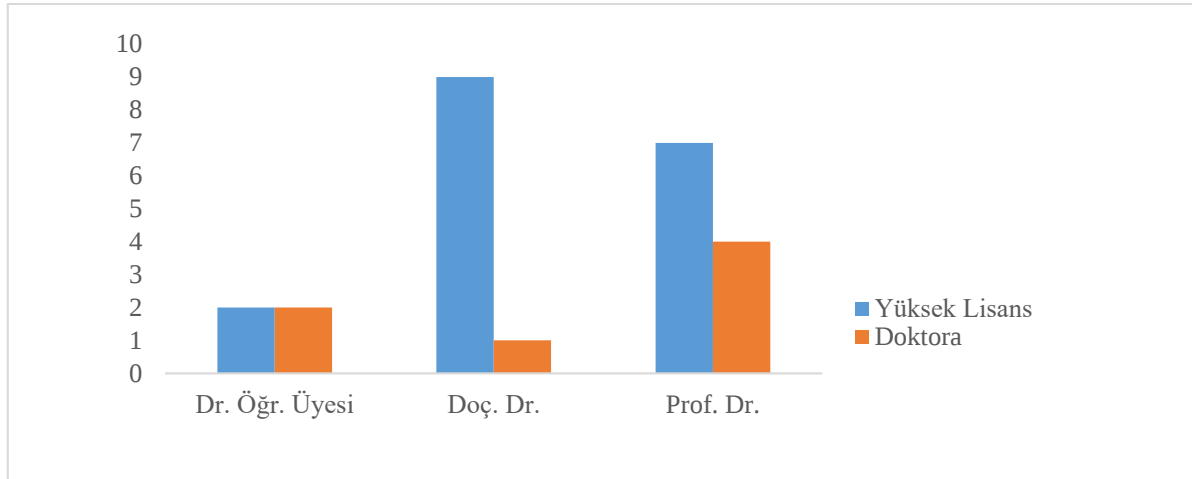
Şekil 3. Lisansüstü tezlerin yayımlandığı yıllara göre kronolojik sıralaması

Lisansüstü tezleri yöneten öğretim üyelerinin unvanlarına göre dağılımı aşağıdaki Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Lisansüstü tezleri yöneten öğretim üyelerinin unvanlarına göre dağılımı

Yayımlandığı Yıl	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Dr. Öğr. Üyesi	2	8,0	2	8,0	4	16,0
Doç. Dr.	9	36,0	1	4,0	10	40,0
Prof. Dr.	7	28,0	4	16,0	11	44,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Lisansüstü tezleri yöneten öğreten üyelerinin unvanlarına göre dağılımını gösteren Tablo 4’e bakıldığında lisansüstü tezlerden yüksek lisanstan 2 tezi ve doktordanda 2 tezi Dr. Öğr. Üyesi tarafından yürütülmüştür. Yüksek lisanstan 9 tezi ve doktoradan da 1 tezi Doç. Dr. unvanına sahip olan danışman tarafından yürütülmüştür. Prof. Dr. unvanına sahip olan danışman tarafından ise 7 yüksek lisans ve 4 doktora tezi yürütülmüştür. Lisansüstü tezlerin öğretim üyelerinin unvanlarının grafiksel olarak gösterimi ise Şekil 4’te sunulmaktadır.

Şekil 4. Lisansüstü tezleri yöneten öğretim üyelerinin unvanlarına göre dağılımı

Lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin statülerine göre dağılımları Tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 5. Lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin statülerine göre dağılımı

Statüler	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Vakıf	0	0	0	0	0	0
Kamu	18	72,0	7	28,0	25	100,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Tablo 5’de görüldüğü üzere çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık kapsamında yapılan tezlerin hepsi kamu üniversiteleri tarafından yapılmıştır. Tablo 6’da lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımları verilmektedir.

Tablo 6. Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı

Yöntemler	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Nicel	16	64,0	7	28,0	23	92,0
Belirtilmeyen	2	8,0	0	0	2	8,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Tablo 6’da gösterildiği üzere ele alınan lisansüstü tezlerden 16 yüksek lisans tezinde ve 7 doktora tezinde nicel yöntem kullanılırken, 2 yüksek lisans tezinde ve 2 doktora tezinde kullanılan yöntem belirtilmemiştir. Buradan anlaşılabileceği üzere çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık konusunda genel olarak nicel yöntem tercih edildiği anlaşılmaktadır. Tablo 7’de lisansüstü tezlerin veri toplama tekniklerine göre dağılımları sunulmaktadır.

Tablo 7. Lisansüstü tezlerin veri toplama tekniklerine göre dağılımı

Veri Toplama Teknikleri	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Anket	14	56,0	6	24,0	20	80,0
Deney	2	8,0	1	4,0	3	12,0
Belirtilmeyen	2	8,0	0	0	2	8,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Çalışma kapsamında incelenen tezlerin lisansüstü tezler içerisinde en fazla tercih edilen veri toplama tekniklerinden toplam 20 lisansüstü tezde anket tekniğini kullanmış olup, 3 tez deney tekniğini kullanırken 2 tezin tekniği belirtilmemiştir. Tablo 8’de lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelere göre dağılımları sunulmuştur.

Tablo 8. Lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelere göre dağılımı

Üniversiteler	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Adnan Menderes Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Gazi Üniversitesi	0	0	3	12,0	3	12,0
Namık Kemal Üniversitesi	0	0	1	4,0	1	4,0
Marmara Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Atatürk Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Erciyes Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1	4,0	1	4,0	2	8,0
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Mersin Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Kastamonu Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Aksaray Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Kocaeli Üniversitesi	0	0	1	4,0	1	4,0
İstanbul Üniversitesi	1	4,0	1	4,0	2	8,0
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Boğaziçi Üniversitesi	2	8,0	0	0	2	8,0
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Akdeniz Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Ankara Üniversitesi	1	4,0	0	0	1	4,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin dağılımlarından anlaşılacağı üzere çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık konularında en çok tez hazırlayan üniversiteler Gazi Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere bu konu üzerinde lisansüstü tezlerin sınırlı olduğu söylenebilir. Tablo 9’da lisansüstü tezlerin kabul edildiği enstitülere göre dağılımları sunulmuştur.

Tablo 9. Lisansüstü tezlerin kabul edildiği enstitülere göre dağılımı

Enstitüler	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Fen Bilimleri Enstitüsü	4	16,0	1	4,0	5	20,0
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	6	24,0	2	8,0	8	32,0
Sosyal Bilimler Enstitüsü	7	28,0	4	16,0	11	44,0
Çevre Bilimleri Enstitüsü	1	4,0	0	0	1	4,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Tablo 9’da görüldüğü üzere araştırma kapsamında analiz edilen lisansüstü tezlerden 11 tez sosyal bilimler enstitüsü, 8 tez eğitim bilimleri enstitüsü, 5 tez fen bilimleri enstitüsü tarafından yayımlanırken 1 tezde çevre bilimleri enstitüsü tarafından yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu konu ile yayımlanan tezlerin çoğunluğunun sosyal bilimler enstitüsü tarafından yayımlandığı görülmektedir. Tablo 10 ‘da lisansüstü tezlerin çalışma konularına göre dağılımı sunulmaktadır.

Tablo 10. Lisansüstü tezlerin çalışma konularına göre dağılımı

Konular	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Ekonomi	1	4,0	0	0	1	4,0
Eğitim ve Öğretim	9	36,0	2	8,0	19	44,0
Ziraat	0	0	1	4,0	1	4,0
İşletme	1	4,0	1	4,0	2	8,0
Spor	1	4,0	1	0	1	4,0
Ekonometri	1	4,0	0	0	1	4,0
Çevre Mühendisliği	2	8,0	0	0	2	8,0
Ormancılık ve Orman Mühendisliği	1	4,0	0	0	1	4,0
Reklamcılık	1	4,0	0	0	1	4,0
Kamu Yönetimi	1	4,0	0	0	1	4,0
Toplam	18	72,0	7	28,0	25	100

Tablo 10’da görüldüğü üzere lisansüstü tezlerin çalışma konuları en fazla %44 eğitim ve öğretim alanında çalışılmıştır. Eğitim ve öğretim alanından sonra ise en fazla işletme %8 ve çevre mühendisliği %8 alanında çalışılmıştır. Ayrıca bu konu ile ilgili doktora tezi için çok az çalışma yapılmıştır. Tezlerde kullanılan kullanılan anahtar kelimelerden oluşan kelime bulutu Şekil 5’de yer almaktadır. Kelime bulutunun oluşturulmasında MAXQDA 2022 Nitel Veri Analizi programından yararlanılmıştır.

Şekil 5. Anahtar kelimelerden oluşan kelime bulutu

Tablo 11’de Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi’nin veri tabanında yer alan ve başlığında çevresel sorumluluk ve duyarlılık geçen tezlerin incelenmesi sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 11. Çevresel sorumluluk ve duyarlılık ile ilgili tezler

Yazarlar	Bulgular
Cavlı (2009)	Doğal çevre ilgili olarak Türkiye’deki şirketlerin çevre merkezli bir koruma anlayışının gelişmediği ve çevreci gönüllülük özelliği bulunmadığı tespit edilmiştir.
Kükreler (2010)	Çevreye karşı sorumlu davranışlar gösteren tüketici grubu ile çevreye sorumlu davranışlar göstermeyen tüketici grubun yeşil reklama yönelik tutumları arasında fark olduğu belirlenmiştir.
Sevkal (2012)	Rüzgâr enerji santrali projesinin inşaat ve işletme aşamalarında yerine getirmekle sorumlu olduğu çevre hukuku mevzuatına uygunluğu detaylı olarak incelenerek, projenin çevresel açıdan sürdürülebilirliği tespit edilmiştir.
Dölarslan (2021)	Oluşturulan modelde değişkenler arasında pozitif ilişki belirlenerek, çevresel özgecil değerlerin, çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı üzerinde direkt ve dolaylı olarak bir etki tespit edilmiştir.
Bilge (2015)	Ortaokul öğrencilerinde çevresel duyarlılık en fazla çıkarken, lise öğrencilerinde çevresel duyarlılık çok düşük bulunarak çevre eğitimi almanın çevresel duyarlılığı önemli ölçüde artırdığı belirlenmiştir.
Yılmaz (2023)	Çocukların ailelerden sonra ilk eğitimlerini aldıkları okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılığının çevre sorunlarına yönelik davranışını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Akar (2017)	Tarımdaki pestisitlerin bilinçsiz ve güvensiz olarak kullanımı çevreye ve insan sağlığına büyük bir tehlike oluşturduğu tespit edilmiştir.
Uzun (2017)	Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılık seviyelerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.
Bağmancı (2019)	Cinsiyet değişkeninin çevresel duyarlılık boyutunda anlamlı bir fark ortaya koymadığı, çevre bilinçli tüketicilik boyutunda ise kadınların erkeklerden daha yüksek puanlar elde ettikleri tespit edilmiştir.
Ekinci (2020)	Niğde ilindeki tüketicilerin yeşil pazarlama algısı ve ürün satın alma tercihleri arasında çevre unsurunun önemli bir yer tuttuğu ve katılımcıların çevreye karşı duyarlılıkları yüksek olsa da çoğunun satın alma kararlarında ürünün çevreciliğinden ziyade fiyat ve kalite gibi özelliklere dikkat edildiği tespit edilmiştir.
Karagülle (2020)	Üniversite öğrencilerine uygulanan sekiz haftalık rekreatif etkinliklerin çevresel duyarlılık düzeyine etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Demirel (2009)	Kadın katılımcıların çevresel duyarlılıklarının daha iyi olduğu belirlenirken, katılımcıların çevresel duyarlılıklarının yaş kategorilerine göre anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir.
Doğruay (2009)	Çiftçilerin çevre koruma eğilimlerine etki eden faktörleri tespit edebilmek için probit ve logit yöntemleri uygulanarak yaş, eğitim ve kooperatif üyeliğinin damla sulama yöntemi uygulama ihtimalini artırdığı tespit edilmiştir.
Sezen (2013)	Trakya Bölgesi’nde yapılan çevresel uygulama ve denetimlerin Avrupa Birliği ülkelerindeki çevre uygulamaları açısından benzerlikler taşıdığı belirlenmiştir. Fakat, toplumun her kesiminde çevre bilincinin oluşturulması, uluslararası ölçekte çevre boyutunun ele alınması ve farklı projeler geliştirilmesi ile veri tabanının Ab ölçeğinde hızlandırılarak bilgi birikiminin paylaşılmasında zaman ve finans gibi kaynak yetersizliklerinin görüldüğü tespit edilmiştir.
Şan (2014)	Çevresel duyarlılık görüşleri üzerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Ayrıca, doğa ile empati kurulmasının önemi ortaya çıkmış ve empati yönteminin çevresel duyarlılık geliştirmede etkili olabileceği belirlenmiştir.

Sakçı (2020)	Çalışmaya katılan tüm öğretmenlerin çevre sorunlarına yönelik olumlu tutuma ve çevresel duyarlı davranışa yüksek derece sahip olduğu tespit edilirken, çevresel duyarlı davranışın yaş ve kıdem yılına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
Dağlı (2021)	Yaşam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin çevre bilinci ve çevresel duyarlılık kazanım seviyelerine olumlu yönde etkisi olduğu belirlenmiştir.
Polat (2021)	PTÖ uygulamalarının çevresel duyarlılıklarının yanında öğrenciler için bilimsel katkı sunma, farklı bakış açıları geliştirme, sorumluluk aldırma, kişisel gelişimlere katkı sağlama, araştırma ve uygulama kapasitelerini artırmada katkı sağlayacağı tespit edilmiştir.
Akpınar (2022)	Ortaokul öğrencilerinin çevrenin korunmasına yönelik bilgi seviyelerinin çevreyi korumaya yönelik eylemlerinin çevrenin korunmasına yönelik farkındalık seviyelerinin ve çevrenin korunması ile ilgili tutumlarının yüksek seviyede olduğu sonucuna varılmıştır.
Andarabı (2022)	Personellerin konaklama işletmelerinde proaktif biçimde çevresel duyarlılık davranışlarında bulunabilmesi ve bu işletmelerde yüksek seviyede çevre yönetimi uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için konunun sosyal psikoloji ve ekonomi boyutlarla ele alınması ve çözümler üretebilmesi gerektiği belirlenmiştir.
Güleç (2023)	Mesaj türüne göre bireylerin sadece reklama yönelik tutumları farklılık göstermekte iken ürün türüne göre bireylerin reklama ve markaya yönelik tutumlarının farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir.
Elmastaş (2023)	Elde edilen sonuçlara göre ürün influencer uyumunun ve arkadaş beğenisinin influencer kredibilitesini, marka değerini, satın alma niyetini olumlu etkilediği ve bunlara aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
Demir (2024)	Beşinci sınıf insan ve çevre ünitesinde yaratıcı drama yöntemi uygulanması iletişim becerisinde kuvvetli etkiye sahip olduğu takım çalışması becerisinde orta düzeyde etki gösterirken karar verme becerisi yönünden zayıf bir etkiye sahip olurken, çevresel duyarlılık ölçeğinde anlamlı artış olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan ve Tablo 11’de gösterilen lisansüstü tezlerin çevresel sorumluluk, çevresel duyarlılık konuları başlığı altında öğrencilerin, öğretmenlerin, işletmelerin davranışlarını sorumluluklarını, çevresel sorumlulukların tarımında etkisi, bireylerin çevreye olan algı durumlarını, çevreye karşı duyarlılıklarını nasıl ve ne şekilde etkilediği gibi konulara yöneldikleri belirlenmiştir. Ayrıca genel olarak nicel veri yöntemlerinden biri olan anket yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Bazı çalışmalarda projeler geliştirilerek çevreye karşı zararların en aza indirilmesinde öneriler sunulmuştur.

5. Sonuç

Son yıllarda teknolojik gelişmeler, şehirleşme ve nüfus artışı gibi nedenlerden dolayı çok hızlı bir tüketim çağı yaşanmaktadır. Bu durum kaynakların hızlı olarak tükenmesine yol açmakta ve insanoğlunun çevreye zarar veren tutum ve yaklaşımlarından dolayı çevre sorunları meydana gelmektedir. İnsanların daha iyi bir yaşam sürmesi amacıyla geliştirilen argümanlar zaman içinde değişimler göstererek başta insanlar olmak üzere tüm evreni etkilemektedir. Bu nedenle çevresel farkındalığın artırılmasında ve çevre sorunlarının çözümünde çevre bilincinin oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Yapılan literatür taraması sonucunda yazarların çevreye karşı sorumlulukları, çevresel zararları en aza indirmek istemeleri, çevresel sorumlulukların tarımda etkisi, bireylerin çevreye olan algı durumlarını, çevreye karşı duyarlılıklarını nasıl ve ne şekilde etkilediği gibi konulara yöneldikleri belirlenmiştir. Ayrıca, genel olarak nicel veri yöntemlerinden biri olan anket yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Bazı çalışmalarda projeler geliştirilerek çevreye karşı zararların en aza indirilmesinde öneriler sunulmuştur. Bu çalışma, araştırma kapsamında tamamına erişim sağlanarak 25 tez ile yapılmıştır. Yayımlanan tezlerde tezin türü, yayımlanma yılı, üniversitelerin statüleri, yayımlanan tezlerin dilleri, yayımlandığı enstitü, tezin çalışma konusu ve anahtar kelimeler olmak üzere 11 farklı kriter belirlenerek bibliyometrik analizleri yapılmıştır. Yapılan bu analizler sonucunda çevresel sorumluluk ve çevresel duyarlılık başlığı adı altında yüksek lisans tezlerinin yeterli sayıda olduğu tespit edilirken doktora tezlerinin çok az olduğu tespit edilmiştir.

Yayımlanan tezlerin çoğunluğu Türkçe olarak yazılarak Prof. Dr. unvanı adı altındaki öğretim üyeleri tarafından yürütülmüştür. Tezler incelendiğinde araştırma yöntemlerinden en çok anket yöntemi tercih edilmiştir. Ele alınan yıllar arasında tezlerin daha çok büyük şehir olan Ankara şehrindeki üniversitelerde yayımlandığı tespit edilmiştir. Buradan anlaşılabileceği üzere Ankara şehrinin çevreye karşı daha duyarlı olduğu ve bunun etkisi olarak da çalışma alanlarına yansıdığı söylenebilir. Bu konu ile yazılan tezlerin tümü kamu üniversiteleri tarafından çalışılarak sosyal bilimleri enstitüsü tarafından kabul edilmiştir. Çalışma konularındaki dağılımlar ise en fazla eğitim ve öğretim alanındadır. Araştırma kapsamında lisansüstü tezlerde en fazla karşımıza çıkan anahtar kelimeler ise çevre, bilinç, duyarlılık ve sorumluluktur. Araştırmada yer verilen lisansüstü tezlerde çevresel sorumluluk ve duyarlılık konusu neredeyse bütün alanları kapsadığı için anahtar kelime olarak ön plana çıkmıştır.

Sonuç olarak, günümüzde çevresel sorumluluklar her geçen gün daha çok yaşamımızda yer alıp daha çok kullanılmaya başlanmasına rağmen lisansüstü tez çalışmalarında yeterli sayı ve nitelik olarak az olduğu söylenebilir. Ayrıca, çevre sorumluluklarının ve çevre bilincinin hala bireyler üzerinde tam olarak oturmadığı tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın çevresel sorumluluk ve duyarlılığın gelişimine ve gelecekteki yapılacak olan araştırma yapacak olan bilim insanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

6. Yazar beyanı

6.1. Araştırma ve yayın etiği beyanı

Etik kurul onayı alınması gerekmemektedir.

6.2. Çıkar çatışması beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından makaleden kaynaklanan çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ağraş, S. ve Çetinkaya, F. (2023). Tekstil sektöründe çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik politikalarına yönelik bir içerik analizi, *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 10(1), 26-48.
- Akar, Ö.(2017). Antalya ilinde üreticilerin pestisit kullanımı ve seçimindeki eğitim ve bilgi düzeyi ile çevresel duyarlılıklarının araştırılması, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bitki Koruma Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-77.
- Akçay, S. ve Pekel, F.O. (2017). Öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *İlköğretim Online*, 16(3), 1174-1184.
- Akdoğan, L. (2021). Yeşil reklamlara yönelik tutumun yeşil ürün satın alma niyetine etkisinde çevresel sorumluluğun aracılık rolü: y kuşağı üzerine bir araştırma, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Doktora Programı*, 1-203.
- Akpınar, A. (2022). Ortaokul öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının farklı değişkenler çerçevesinde incelenmesi, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-68.
- Altın, S. (2023). Sürdürülebilir tüketimi sağlamak için çevresel duyarlılık etkili bir faktör müdür?, *Erciyes Akademi*, 37(3), 1062-1083.
- Andarabı, F.F. (2022). Yavaş şehirlerdeki konaklama işletmesi personelinin çevresel duyarlılık davranışlarının değer inanç norm teorisi temelinde ölçümü, *Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı*, 1-270.
- Bağmacı, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin çevresel duyarlılıkları ve çevre bilinçli tüketicilik düzeylerinin incelenmesi, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-108.
- Bağmancı, M., Şık, S., Bağmancı, S. ve Durak, C. (2024). A research on the environmental sensitivity of preschool teachers, *International QMX*, 3(2), 748-761.
- Bilge, H. (2015). Öğrencilerin çevresel duyarlılığının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-112.
- Cavlı, M. (2009). Şirket çevreciliği ekseninde Türkiye'deki şirketlerin çevresel sorumlulukları, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-188.
- Dağlı, A. (2021). Yaşam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin çevre bilinci ve çevresel duyarlılık kazanımına etkisi: evsel atıklar ve geri dönüşüm konusu, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, 1-90.

Dağlı, A. ve Yazıcı, M. (2022). Yaşam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin çevre bilinci ve çevresel duyarlılık kazanımına etkisi, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 109-144.

Demir, A. (2024). Yaratıcı drama yönteminin 5.sınıf öğrencilerinin yaşam becerileri ve çevresel duyarlılıklarına etkisi: insan ve çevre ünitesi örneği, *Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-115.

Demirel, M. (2009). Rekreatyonel etkinliklere katılım ve çevresel duyarlılık, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı Doktora Tezi*, 1-180.

Doğruay, N. (2009). Aydın bölgesindeki pamuk üreticilerinin çevresel duyarlılıklarının belirlenmesi, *Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-58.

Dölarslan, E.Ş. (2021). Özgecil değerlerin çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı üzerine etkisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-133.

Ekinci, M.B. (2020). Tüketicilerin yeşil satın alma davranışının demografik faktörler, yeşil pazarlama algısı ve çevresel duyarlılık ve davranış düzeyleri yönünden incelenmesi: Niğde ili örneği, *Niğde Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-91.

Elmastaş, D. (2023). Influencer kredibilitesinin sürdürülebilir ürün satın alma niyetine etkisi: algılanan marka değeri ve çevresel duyarlılık düzeyinin rolü, *Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı Doktora Tezi*, 1-185.

Geng, M.M. ve He, L.Y. (2021). Environmental regulation, environmental awareness and environmental governance satisfaction, *Sustainability*, 13(7), 1-17.

Güleç, M. (2023). Çevreci reklam mesaj türlerinin tüketicilerin tutum ve satın alma davranışı üzerindeki etkisinde çevresel duyarlılık yeşil satın alma ve yeşil aklama algısının rolü, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalı Doktora Tezi*, 1-250.

İlgar, R. (2018). Çevresel duyarlılık açısından petrol sektörü, Çanakkale boğazının pazardaki yeri ve önemi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39), 25-44.

Karagülle, E. (2020). Rekreatif etkinliklere katılan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin çevresel duyarlılık düzeylerindeki farkın belirlenmesi (Niğde ili örneği), *Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-62.

Koçer, L.L. ve Delice, T. (2016). Yeşil reklamlara yönelik tutumların çevresel duyarlılığa etkisi: çevresel kaygının aracılık rolü, *Humanities Sciences*, 11(2), 112-138.

Kousar, S., Afzal, M., Ahmed, F. ve Bojnec, S. (2022). Environmental awareness and air quality: the mediating role of environmental protective behaviors, *Sustainability*, 14(6), 1-20.

Kükrer, Ö. (2010). Tüketicilerin çevresel sorumluluklarının yeşil reklamlara yönelik tutumlarına etkisi: Eskişehir örneği, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-137.

Polat, R. (2021). Sosyal bilgiler dersinde proje temelli öğretimin öğrencilerin çevresel duyarlılıklarına etkisi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı*, 1-165.

Sakçı, G. (2020). Sınıf öğretmenlerinin çevre sorunlarına ilişkin tutumlarının ve çevresel duyarlılıklarının incelenmesi, *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, 1-67.

Sevkal, B. (2012). Şirketlerin çevresel sorumluluklarının hukuksal esasları, *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre ve Orman Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-180.

Sezen, J. (2013). Trakya bölgesinde çevresel duyarlılık analizi ve Avrupa Birliği boyutu, *Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi*, 1-234.

Stem, P.C. (2011). Contributions of psychology to limiting climate change, *American Psychologist*, 66(4), 303-314.

Şan, S. (2014). Öğrenci kulüp faaliyetleri yoluyla çevresel duyarlılık geliştirmede empati kullanımı, *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı*, 1-125.

Uzun, B. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Niğde ili örneği), *Niğde Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-112.

Xu, L., Prybutok, V. ve Blankson, C. (2019). An environmental awareness purchasing intention model, *Industrial Management & Data Systems*, Emerald Insight, 119(2), 1-12.

Yang, B., Wu, N., Tong, Z. ve Sun, Y. (2022). Narrative-based environmental education improves environmental awareness and environmental attitudes in Children aged 6-8, *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19(11), 1-19.

Yeşil, M. ve Turan, Y. (2020). Çevresel duyarlılık üzerine bir ölçek geliştirme çalışması, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 418-435.

Yılmaz, S. (2023). Öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılık ile çevre sorunlarına yönelik davranışlarının incelenmesi, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-105.